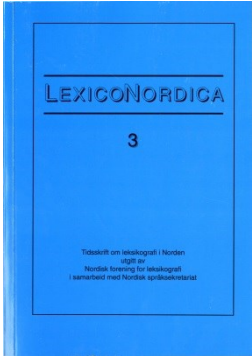

LexicoNordica

Forfatter:	Sölve Ohlander	
Anmeldt værk:	Ingvar Stenström. 1995. <i>Interlingua-svensk ordbok. 25.000 internationella ord.</i> Lund: Studentlitteratur.	
Kilde:	LexicoNordica 3, 1996, s. 279-286	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Sölve Ohlander

Ingvar Stenström: *Interlingua-svensk ordbok. 25.000 internationella ord.* 1995. Studentlitteratur.

Det mänskliga språket har två allvarliga fel. Det ena är uppenbart, inte bara för lingvister: det mänskliga språket är inte *ett* språk, utan många. Att folk i alla tider reflekterat över detta hinder för sant allmänmänsklig kommunikation visar bl.a. Bibelns välkända berättelse om Babels torn. Det mänskliga språkets andra stora fel är inte lika iögonenfallande. Det hindrar i regel inte heller normal kommunikation. För filosofer och lingvister har det dock länge stått klart att varje mänskligt språk tycks lida av en besvärande brist på ordning och reda i förhållandet mellan form och betydelse. I sin berömda *Essay Towards a Real Character and a Philosophical Language* från 1668 berör den engelske biskopen och vetenskaplige mångsysslaren John Wilkins frånan av ett mer genomskinligt ett-till-ett-förhållande mellan uttryck och innehåll i mänskliga språk, där han i flertydighet och synonymi ser betänkliga brister ("Defects"):

1. In regard of *Equivocals*, which are of several significations, and therefore must needs render speech doubtful and obscure; [...]
2. In respect of *Synonymous* words, which make language tedious, and are generally *superfluities* [...] And yet there is no particular language but what is very obnoxious in this kind. (s. 17f.)

I själva verket kan även den babelska "språkförbistringen" betraktas som ett storskaligt symptom på den av Wilkins påtalade bristen på en ett-till-ett-relation mellan form och betydelse. I det ena språket uttrycks en viss betydelse genom en viss form, i det andra språket på ett helt annat sätt; omvänt kan samma form ha helt olika betydelse i olika språk. Om man som tankeexperiment, i en utomjordings globalt chomskyanska perspektiv, betraktar alla mänskliga språk som ett enda framträder således synonymi och flertydighet som gåtfulla – och onödiga.

Varje vän av språklig ordning och reda inser lätt att den uppkomna situationen är långt ifrån idealisk. Här finns med andra ord ett betydande utrymme för förbättringar via aktiv språkplanering. Historiskt sett har heller inte förslag till reformer saknats, vare sig i det inomspråkliga eller det mellanspråkliga perspektivet. I båda fallen har det

handlat om att på olika sätt, och med olika syften, söka skapa universella språk.

Detta är inte platsen att närmare gå in på de språkfilosofiskt inspirerade försök att konstruera konstgjorda, logiskt tillfredsställande universalspråk som hade sin glansperiod under 1600-talet, med rötter hos Francis Bacon.¹ Förutom den ovannämnde Bishop Wilkins – vars grandiosast upplagda projekt, kopplat till sin tids vetenskap och utförligt redovisat i hans *Essay*, brukar hänföras till avdelningen heroiska misslyckanden – fanns det många andra vid denna tid (Comenius, Descartes, Leibniz m.fl.) som såg skapandet av ett artificiellt universalspråk som ett angeläget, ej blott utopiskt projekt. Allmänt kan sägas att 1600-talets språkuniversalister inte enbart, eller kanske ens primärt, hade i åtanke att förbättra möjligheterna till internationell kommunikation. De syftade främst till att genom ett tydligare, mer logiskt språksystem tillhandahålla ett bättre instrument för tänkande, vetenskap och kunskapsspridning.²

Den bok som givit upphov till ovanstående reflektioner kring en speciell typ av språkplanering, *Interlingua-svensk ordbok (ISO)*, hör hemma i en annan, mer utåtriktad tradition av språkuniversalism. Dess mest välkända representant är esperanto. Med början för drygt hundra år sedan har den också givit upphov till bl.a. volapük, ido, occidental och novial, skapat av Otto Jespersen. De olika konstgjorda språken inom denna tradition har, tydligare än 1600-talets ansatser, ett direkt praktiskt syfte, dvs. att i stor skala fungera som medel för internationell kommunikation. Att framgången blivit begränsad – även för det i särklass mest framgångsrika språket, esperanto – har flera förklaringar. En mycket viktig sådan är naturligtvis engelskans under 1900-talet alltmer dominerande ställning som internationellt språk. När volapük – ordet betyder "världsspråk" – introducerades år 1880 kunde inget naturligt språk med samma självklarhet som dagens engelska göra anspråk på en liknande position. Engelskans segertåg har för övrigt också utgjort en effektiv spärr mot C.K. Ogdens på trettio-talet lanserade

¹ En bred diskussion kring 1600-talets intresse för olika "*a priori* philosophical languages", som en variant av "the search for the perfect language", ges i Eco (1995), kap. 10–14. I ett annat perspektiv resonerar Chomsky (1993:27f.) kring Freges idé om "a logically perfect language" som ett nödvändigt redskap för "a common science".

² Se Slaughter (1982:1f.); jfr Crystal (1987:352f.)

Basic English, ett internationellt hjälpspråk baserat på 850 riktiga engelska ord samt en uppsättning autentiska grammatikregler.³

ISO bygger på tidigare utgivna "interlinguistiska" ordböcker (interlingua - engelska, interlingua - holländska, interlingua - danska). Interlingua introducerades som internationellt hjälpspråk år 1951. Det var resultatet av ett projekt som sedan 1924 bedrivits inom International Auxiliary Language Association, med bl.a. Otto Jespersen och Edward Sapir som lingvistiska konsulter. I inledningen till boken (s. 6) kan man även inhämta att det nya hjälpspråket "redan efter ett par år togs [...] i praktiskt bruk som resumé-språk vid en hjärtläkarkongress, där man kunde konstatera att interlingua förstods av deltagarna utan att de ens hört talas om språket dessförinnan." Indirekt ger detta också en antydning om interlinguas karaktär, särskilt vad gäller dess ordförråd.

I likhet med andra hjälpspråk bygger interlingua sin vokabulär på i huvudsak västeuropeisk grund. Orden i interlingua och därmed i *ISO* återfinns således i "minst tre av språken engelska, franska, italienska, spanska/portugisiska, tyska och ryska" (s. 5); interlingua "förstås praktiskt taget utan förstudier av de 500 miljoner italiensk-, spansk- och portugisisktalande, och därtill av miljoner fransmän och engelsk- och latinkunniga" (s. 6). Detta innebär självfallet en kraftig övervikt åt det latinbaserade ordförrådet (i en del fall har interlingua-orden hämtats direkt från latinet), dvs. själva kärnan i det som med en eurocentrisk beteckning brukar kallas det internationella ordförrådet. Sedan länge har detta ordförråd en grundmurat stark ställning inom särskilt vetenskapens värld, så även vid hjärtläkarkongresser.

ISO har följdriktigt undertiteln "25 000 internationella ord". På pärmens baksida kan man bl.a. läsa följande: "Interlingua [...] är inget konstgjort språk, som diverse s.k. världsspråk, utan en språkvetenskapligt betryggande registrering av det internationella ordförrådet som det de facto existerar." Denna karakteristik är inte invändningsfri. Interlingua är lika lite som andra hjälpspråk ett i vedertagen mening naturligt språk. Det är precis som t.ex. esperanto ett på artificiell väg tillkommet kommunikationsmedel, låt vara med ett ordförråd som, i likhet med många av interlinguas konkurrenter, inte är skapat *ex nihilo* utan på en för många västerlänningar igenkännlig, flerspråkig grund. Graden av konstgjordhet kan man naturligtvis diskutera. Att interlingua för västerländska öron har en mer hemtam klang än de flesta andra hjälpspråk är däremot uppenbart. Detta framgår av t.ex. följande stycke

³ BASIC står för **B**ritish **A**merican **S**cientific **I**nternational **C**ommercial. Se Ogden (1968), där även Churchills och Roosevelts intresse för Basic English finns dokumenterat (s. 111 f.).

om interlingua som ett slags "mönsterspråk", hämtat från Crystal (1986:355):

Tote le membros del communitate de linguas occidental son in un certe senso dialectos individual que devia plus o minus de un *patrono commun*. [...] Le termine *interlingua* es solmente un synonymo plus technic de *lingua de patrono*.

Den romanska prägeln hos vokabulären i ovanstående rader är omisskännlig, även om det inte alltid är fråga om helt autentiska ordformer. Grammatiskt har interlingua, liksom andra hjälpspråk, sitt eget förenklade form- och regelsystem, även här med inslag från olika grundspråk (ISO, s. 9–12). Exempelvis har såväl obestämd som bestämd artikel alltid samma form, oavsett substantivets genus (i ursprungsspråket) eller numerus: *un femina, le femina, le feminas* (jfr även *le membros* ovan). Adjektiven är oböjda, som i engelskan. Verben bryter däremot genom sina tre konjugationer den grundläggande enkelhetsprincipen: *parlar* ("a-verb"), *vider* ("e-verb"), *audir* ("i-verb"); här kan man i stället tala om ett slags "igenkännlighetsprincip" – det latinsk/romanska inflytandet är uppenbart. Detta gäller också i hög grad pronomen och pronominaladverb (*tu, vos; qui, que; quando, ubi*), liksom räkneorden (*un, duo, tres, quatro, ..., vinti, trenta, ..., cento, mille*).

Även om det latinbaserade ordförrådet har en starkt dominerande ställning i interlingua, så är det inte allenarådande. Många andra språk finns också representerade bland bidragsgivarna till dagens internationella ordförråd. Självklart spelar den klassiska grekiskan en viktig roll: *democratia, helicoptero, phenomen, pneumonia, psychopatic, syntaxe, technologia*. Vår egen tids stora långgivare, engelskan, står självfallet också för många ord: *baby, football, meeting, sexy, week-end, whisky, yacht*. Även tyskan är representerad, om än med betydligt färre ord än engelskan: *hinterland, kaiser, putsch, walzer*. Några svenska bidrag kan också noteras, t.ex. *ombudsman* och *knäckebröd* – däremot inte, något oväntat, *smorgasbord* (eller *gravad lax*). Bland slaviska språk förefaller ryskan inta en obestridlig tätposition, med exempelvis ord som *balalaika, kolkhoz, kopeka* och *ukaz* – däremot inte *gulag* eller *glasnost*. Från sanskrit kommer bl.a. *karma* och *yoga*, från persiska *caravana*.

Som redan betonats har ordförrådet i interlingua en kraftig slagsida åt det europeiska – särskilt västeuropeiska – hållet; indoeuropeiska ord är i förkrossande majoritet. Men där finns också en hel del ord av icke-indoeuropeiskt ursprung, dvs. ord som blivit inlånade i många europeiska språk och därmed vunnit status av "internationella ord".

Finskans *sauna* hör hit. Går vi utanför det europeiska språkområdet är det inte svårt att finna exempel på interlingua-ord med mer "exotiskt" ursprung. Några exempel bland många: turkiska (*kiosque*, *yogurt* – dock ej *kebab*), arabiska (*harem*, *moslem*, *muezzin*), hebreiska (*kasher*, *kibbutz*), japanska (*haiku*, *jujutsu*, *kimono*, *shogun*), javanesiska (*junca* 'djunk'), eskimåiska (*anorak*, *kayak* – men inte *igloo*), nord- och sydamerikanska indianspråk (*wigwam*, *ananas*, *jacaranda*), australiska språk (*kanguru*, *koala*), tibetanska (*yak*).

Etymologisk information ges inte generellt i *ISO*, så t.ex. inte för det överväldigande flertalet ord av grekiskt, latinskt/romanskt eller germanskt ursprung. Detta må vara förklarligt i en ordbok av begränsad omfattning. Lexikonet lider dock av en besvärande brist på konsekvens när det gäller angivelser av etymologisk hemvist för många andra ord. Bland de uppslagsord som nämnts i föregående stycken ges upplysningar om ursprungsspråk för t.ex. *kolkhoz*, *kiosque* och *kibbutz*, däremot inte för *caravana*, *yogurt* eller *ananas*; *jujutsu* anges som ursprungligen japanskt, dock ej det lika japanska *judo*. Denna principlöshet beträffande ord av ett för västerlänningar mer exotiskt ursprung är svår att förstå, särskilt i ett lexikon inriktat på att sprida kunskap om den internationella lånordsvokabulären i stort. Frågor kring ords ursprung är också något som många människor hyser ett spontant intresse för. Här finns således gott om luckor att täppa till.⁴

Ett annat, allvarligare problem med *ISO* berör dess – och därmed interlinguas – avsedda funktion. Å ena sidan kan man använda lexikonet som en inventering och presentation av det internationella ordförrådet, "de främmande orden", i svenskan liksom i många andra språk. Detta är också lexikonets främsta syfte (s. 5). Denna funktion gagnas emellertid knappast av att många av uppslagsorden förekommer i en icke-autentisk form, ej heller av de inslag av rent latin som förekommer. Å andra sidan är interlingua avsett som ett internationellt språk, med ett eget ordförråd och med sina egna grammatiska principer. I detta perspektiv inställer sig frågan om ordförrådets sammansättning, såsom det kan utläsas ur *ISO*.

Ett ordförråd på 25.000 ord kan självfallet inte göra anspråk på att vara heltäckande. Ändå är det rimligt att vänta sig något mer än ett allmänt krav på representation i minst tre språk (jfr ovan) för att ett ord skall ges status av uppslagsord. Utan en mer övergripande urvalsprincip som ledstjärna mot ett någorlunda "centralt" ordförråd riskerar annars

⁴ Jfr t.ex. *Prismas främmande ord* (1984), som ger etymologisk information, liksom *Nationalencyklopedins ordbok* (1995–96). I engelska "desk dictionaries" har etymologisk information sedan länge varit regel.

ett lexikon som *ISO* att i alltför hög grad te sig idiosynkratiskt eller rentav excentriskt i fråga om val av uppslagsord. Att utgivaren av *ISO* inte är omedveten om denna risk antyds i inledningen till ordboken (s. 7): "Jag ber den förste läsare som får nytta av det ursprungligen grekiska ordet rhabdomante 'slagruteman' att sända mig en hälsning..." Inställningen kan betraktas som en närmast hädisk kontrast till moderna lexikografers användning av stora, representativa, datoriserade korpusar som grund för sitt arbete, där bl.a. de inkluderade ordens frekvens är av central betydelse för valet av uppslagsord.

I brist på en konsekvent urvalsstrategi förefaller uppslagsorden i *ISO* ofta ha inkluderats mer av en slump (ordet X råkar finnas), snarare än som resultat av ett rationellt val (ordet X finns och *behövs*). Med andra ord: inte bara en slagruteman kan dyka upp, utan även en hustrumördare (*uxoricida*), måhända beväpnad med en *yatagan* ('avrättningssvärd i arabländerna'). Man skall således inte bland *ISO*s 25 000 internationella ord vänta sig ett "centralt ordförråd" i mer vedertagen bemärkelse. Däremot erbjuder lexikonet en grunduppsättning "lärd" ord inom såväl det vetenskapliga som det allmänna ordförrådet; som redan noterats ges också en hel del lågfrekventa, kulturspecifika ord. Men även vissa mer jordnära ord finns med, t.ex. en talaktspartikel som *ya* 'ju' eller det som "vulgärt" betecknade verbet *pissar*, ord som också klart indikerar *ISO*s och interlinguas ambition att kunna användas i vardagligt talspråk. Ungdoms- och populärkulturens ordförråd finns också representerat, ofta med lån från engelskan: *jeans*, *walkman*, *pop* – däremot inte något ord för rockmusik, förvånansvärt nog, trots att *jazz* är med. Även EU får sin del av uppmärksamheten, bl.a. i form av uppslagsordet/förkortningen *Union Europee/UE*. För FN, *le Nations Unite*, ges ingen motsvarande förkortning; förkortningen *UNESCO* är däremot ett eget uppslagsord.

Det ibland godtyckliga urvalet av uppslagsord i *ISO* kan illustreras inte endast med frånvaron av väntade ord. Vissa ämnesområden, av relativt perifert intresse inom ramen för 25 000 ord, synes ha fått ett oproportionerligt stort utrymme. Detta gäller t.ex. konstgjorda språk, i *ISO* representerade inte bara av uppslagsordet *esperanto*, utan också av de betydligt mindre välkända *novial*, *occidental* och *volapük* (liksom *interlingua* självt). Följdriktigt, som ett ytterligare indicium på detta möjligen överrepresenterade särintresse, återfinns även egennamnet *Babel*, uppenbarligen främst motiverat genom det i interlinguasammanhang centrala *le turre de Babel*.

Som framgått av resonemanget ovan finns det betydande inkonsekvenser och obalanser i det internationella ordförråd som *ISO* redovisar. Som en väg, om än något vindlande, till det internationella

ordförrådet kan lexikonet ändå fylla sitt syfte, i konkurrens med andra sätt att bekanta sig med de internationella orden i svenskan. För lexikonbrukare med goda kunskaper i våra vanligaste skolspråk kan *ISO* också fungera som en nyttig och nöjsam påminnelse om hur mycket dessa språk trots allt har gemensamt på vokabulärsidan, ytterst en påminnelse om den kreativa potentialen i döda språk som latin och klassisk grekiska.

ISOs ambition att via interlingua ge ökad medvetenhet om de internationella orden är naturligtvis värd all respekt. Mer tveksam ställer man sig till det slags framtidsoptimism som kommer till uttryck i inledningen till ordboken (s. 6): "Det finns en enorm potential i interlingua som en faktor i framtida internationell kommunikation." På ett rent teoretiskt plan skulle detta förstås kunna vara sant. Verkligheten ser dock annorlunda ut, särskilt jämfört med för hundra år sedan. Som redan påpekats har inte minst engelskans förkrossande dominans som internationellt kommunikationsmedel i praktiken ryckt undan det mesta av grunden – om kanske inte de ursprungliga motiven – för ett mer allmänt bruk av artificiella hjälpspråk som interlingua.⁵

Med andra ord, hämtade från och sammanfogade (förhoppningsvis korrekt) med hjälp av *ISO*: Le futuro de interlingua qua un medio de communication veridicamente international es probablemente multo incerte.

Litteratur

- Chomsky, N. 1993: *Language and Thought*. Wakefield, Rhode Island: Moyer Bell.
- Crystal, D. 1987: *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eco, U. 1995: *The Search for the Perfect Language*. Oxford: Blackwell.
- Nationalencyklopedins ordbok* 1995–96. Utarbetad vid Språkdata, Göteborgs universitet. Bra Böcker.
- Ogden, C.K. 1968: *Basic English: International Second Language*. New York: Harcourt, Brace & World
- Prismas främmande ord. 25.000 ord med förklaringar och härledning*. 1984. Stockholm: Prisma.

⁵ Till skillnad från de flesta andra (jfr Crystal 1987:355) vill Eco (1995:332f.) dock inte helt utesluta möjligheten, i ett europeiskt perspektiv, att ett internationellt hjälpspråk skulle kunna framstå som en lösning på språkpolitiska tvistefrågor, t.ex. inom ett framtida EU.

Slaughter, M.M. 1982: *Universal Languages and Scientific Taxonomy in the Seventeenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.